

שהרי הקרבת הבן או הבת נחשבה בעולם העתיק-הפגני למתנה המשמעותית ביותר שיכול אדם, ובמיוחד מנהיג, לתת לאל. יפתח נחוש לנצח בקרב זה, ולכן הוא נורא נדר לה' שבו הוא מוכן לתת את היקר לו מכל. בודאי, שכן ה' חפש בעלות ובובחים מן הסוג הזה, אך יפתח מושפע כנראה מאמונות הרווחות בעולם האיללי, ואינו מבין לאשרו את מה שה' דרש ממנו באמות. יחד עם זאת, נמנע יפתח מלומר את המילים המפורשות 'יאלה את בת לעליה', מן הסטם משום שרצה לשמר על הסיכון הקטן שלא יצטרך לעשות זאת בבוא העת. מבחינה פסיכולוגית, לא היה יפתח יכול להביא את עצמו לומר שהוא באמות מתכוון להמית את בתו.

עם זאת, ניתן למצאו רמז בכתביהם לטענה שיפתח אמונה התכוון לבתו. בת יפתח אין אחים ("היא יקיה אין לו מפָנוּ בָּן או בָּת"), ולכן סביר להניח שהיא הייתה בכורתו של יפתח מלכתחילה, או לפחות תופסת את מקומו הבהיר (אם אכן גדול ממנו נפטר).

זכור, יפתח נדר לעלה את מי שיצא ראשון מדلتיה ביתו. מצאנו בספר איוב (פרק ג') שהליך מושווית ליציאה מדلتיה הרחמס:

"בְּיַי לֹא סָנַר צְלָמִי בְּטַנִּי וַיַּסְתַּחַר עַמְלָמִי: לְמַה לֹא מִרְחָם אָמוֹת מִבְּטַנִּי
צְאַתִּי וְאֶגְנָעִי."

(איוב ג', י"א)

יפתח יקריב את הראשון שיצא מדلتיה ביתו, ומפני אם לא בתו הייתה הראונה שיצאה מדلتיה הרחמס של אמה, ונהייתה 'בת-יפתח'? יציאת הבת מידلتיה הביתה מזכירה את יציאתה מידلتיה הרחמס, אך מרבית האירוניה, 'לידה שנייה' זו מביאה בעקבותיה לא חיים אלא מותות. גם דמיון הצליל 'בְּיַי' מחזק את ההשערה שיפתח כיון לבתו (השוואה בפסוק ל'יד): "וַיַּבוֹא יפתח המצפה אל בְּתוֹ וְהַנֵּה בְּתוֹ יוֹצָאת אֶל קְרָאָתוֹ...", והיא באמת הקורבן המתאים ביותר מבחינתו בנסיבות שנוצרו.²

הקרבת הבכור ידועה לנו כתכיס של אומות העולם להציג מן האל נצחון נגד האויב, הן מתוך המקרא עצמו (ראה ספר הקרבת בכורו של מלך מוואב במלכייס-ב', כז), הן מוחוץ למקרא, כמו בספר היווני של הקרבת איפיגניה על-ידי אביה המלך אגמנון. בקרה האחרון בקש אגמנון לנצח את הטרויאנים, והבין שחייב היה לפיסס את האלים על-ידי הקרבת בתו כדי שייעניקו לו את מובaskו. בשני הספרים הללו, קורבן האדם הביא לתוצאות שייחלו להן המקربים.

2. יש לזכור שגם בתורה הבהיר קדוש לה, וכך עובר י'פדיונו' (שמות יג, א; במדבר יח, ט-ט').

דמותה של בת יפתח בספר המקראי

רות וולפיש

א. הקדמה

ספר נדר יפתח בכללתו מעורר תהיות בתחוםים שונים, הן בתחום הדת, הן בתחוםים כמו אנטropולוגיה ופסיכולוגיה. ברכוני לעין בו דזוקא מן המבט של יחסיו אב-בת, כדי לעמוד מקרוב על אופיה של בת יפתח, ולבחו מה ניתן למדוד מאישיותה. בעזר כלים ספרותיים כדי לעמוד על המסרדים של הספר, כאשר אגע גם בנושאים בתחום הדת, האנטropולוגיה, והפסיכולוגיה.

בסיפור זה רב הנשתר על הנглаה, בודאי בכל הקשור לבת יפתח. הכתוב מעלים את שמה ואת גילה, איננו יודעים אם יש לה אם ומהס עיסוקה. מנגד, נאמר שהיא בת ייחוד, שהיא אישת פנואה, ושיש לה חברות. היעדר התייחסות לאם בסיטואציה שנוצרה מביא אותנו לשער שאמה אינה בין החיים, וכל עצמיותה מוגדרת כ'בת יפתח' – בית של אבא.

ב. הנדר

הנדר נזכר בפרשת יפתח:

"וַיַּעֲקֹב יְפָתָח נְדָר לְהִיּוֹת קָדְשָׁה וְנִאמֵּר אֶם נָתַן תִּפְנַן אֶת בְּנֵי עַמְּנוּ בְּצִדְקָה: וְהִיא חַיָּא אֲשֶׁר יֵצֵא מִצְלָמִי בְּטַנִּי לְקָרְאָתִי בְּשִׁבְעִי בְּשִׁלְׁום מִפְּנֵי עַמְּנוּ וְהִיא לְהִיּוֹת וְהַעֲלִיתָה עַלְּהָה".
(שופטים יא, ל-לא)

לכורה, הנדר של יפתח אינו מתייחס באופן מפורש להקרבת הבת, אלא, להקרבת הראונה שיצאה מדلتיה ביתו של יפתח כדי לקבל את פניו בחזרתו מן הקרב. בנדר זה מבקש יפתח להציג סיוע אלקי במלחמה נגד בני עמו, והוא מוכן להבטיח תשלומים גבוהים מאד עבור הניצחון. כפי שבארתי במקום אחר,¹ ידע יפתח שהוא מרמז לבתו,

1. רות וולפיש, 'פרשנות טקסוטואלית וקולוניאלית לסיפור בת יפתח', דרך אפרטה, טי, תש"א, עמ' 283-288.

"וַיֹּאמֶר אֶל אֲבִיכָּ מֵעֶשֶׂה לְיִצְחָרֶל מֵאָתָּה תְּרֻפָּה מִפְנֵי שְׁנַים חֲקָשִׁים וְאֶלְכָה
וַיֹּאמֶר אֶל קָרְנוֹתִים וְאֶל בְּכָהָה עַל בְּתוּלִי אֲנִי וַרְשָׁתִי".

(שופטים יא, לו)

בת יפתח יטפסת את היוזמה ומיצעה תוכנית פועלה: מצד אחד, היא משילימה עם גור הדין, אך מאידך, היא מבקשת דחיפה של חדשניים כדי להתאבל יחד עם חברותיה על מר גורלה. דומה שהשימוש החזר בשורש 'עשה' (הפעם בمعنى נפלע) מעביר את המסר: 'אתה עשית את מה שעשית, וגם ה'עשה את שלו; תן לי שייעשה לי מבוקשי. אמנס אני הקורבן, הפסיבי, ואני יכול לעשות הרבה הרבה, ובכל זאת אני מבקשת "שייעשו לי" את בקשתי הצונעה'.

האב מתעשת ומסכים, והסכםתו מתבטאת במילה: 'יכי'. בתו באמת תלך ממנה, קודם לחודשים, ואחר כך לעולם.

התוצאה אינה אחרת לבוא:

"וַיֹּאמֶר מֵעֶשֶׂה שְׁנַים חֲקָשִׁים וְתַשְׁבֵּן אֶל אֲבִיכָּ וַיַּעֲשֵׂה לְהָ אֶת נְדָר וְהִיא
לֹא יָצַع אִישׁ וְתַהֲלִי תְּקֵבָה".

(שופטים יא, לו)

בת יפתח עומדות בדרכה, וחזרת אחורי חדשניים. יש לדיק: לא כתוב יותשב, אלא יותשב אל אביה, שלמה עם מה שאביה הולך לעשות לה. האב האמור להגון על צאצאיו מחולל את הדבר הנורא מכלול: וייעש לה את נדרו אשר נדר. המקרה מציג את 'מעשה יפתח' בלי לפרטו, כאשר בשיתוף פעולה עם בתו, הוא מקיים את נדרו כפי שהתחייב.

לפי הניתוח שלפנינו, מסתבר שגם יפתח וגם בתו שבויים בתפיסה סינקרטיסטית של הדת: הם נאמנים לה' אלקי ישראל, אך בה בעת הם גם אימצו נוהגים אליליים הרים לוט ישראל.³ מבחינה תוכניתה של בת יפתח, היא מתבלטת ברגשותה לאביה, ואני מאשימה אותו כלל במה שקרה. היא מוכנה להקריב את עצמה בשביולו, ובמבט רחוב יותר ניתן לומר שהיא מקריבה את עצמה לטובות עם ישראל, כי הפרת הנדר של מנהיג האומה עלולה להמית אתון על עם ישראל כולה.⁴

המקרה מדגיש שהבת לא זכתה למשמש את נשיותה ואת אמהותה – ייודה –

3. ספק אם הנוגג של הבנות לתנות את בת יפתח ארבעה ימים בשנה הוא ישראלי. הוא מזכיר במידת מה את מעשה הנשים בימי חזקאל: "הַשְׁלָמִים יִשְׁבֹּתּוּ מִבְּפָטוֹת אֶת הַפְּמוֹז" (חזקאל ח, יד).

4. המפלגה בעי (יוושע ז) נגרמה כתוצאה מהפרת החרים (אומנם שחל הנדר על כל העם), וסבירו ה' לנעוט לשאול הינו הינו תוצאה של הפרת נדרו (שםואלא יד, לד'מו).

ג. תוצאה הנדר

ברגע של אמות נפש יפותח עם תוצאות נדרו:

"וַיֹּאמֶר יְפַתֵּח הַפְּעַפָּה אֶל פִּיתּוֹ וַיַּחֲנֵה בְּתוֹ יִצְאֶת לְקָרְאָתָן בְּתִפְסִים וּבְמִלּוֹתָן וְרָק
חַיָּה יְחִידָה אֵין לוֹ מִפְנֵס בְּנֵן אוֹ בָּת: וַיַּחֲנֵה כָּרָאוֹתָן אַוְתָה וַיַּקְרֵעַ אֶת בְּנִי
וַיֹּאמֶר אֶחָה בְּפִתְחַת הַכְּרֻעָתִי וְאֶת חַיָּת בְּעֵכֶרִי וְאֶנְכִי פְּצִיטִי פִּי אֶל הַי
(שופטים יא, לד'לו) וְלֹא אָכַל לְשָׁבֶב".

* ההבדל התהומי בין צהלה השמחה של הבת לבין תדהמת האב מרגע היטב. במקומות ביטויו שמחה וסיפוק, מפגין יפותח את צערו העמוק בשימוש במילה 'אהה', ובמנג אבלות, קריעת גנדיו. הוא יודע את מה שעדיין נסתר מבטנו: שעליה נזר דין מוות; את שנזר אין להסביר, וזה רק עניין של זמן עד שהגורלה תתבצע. יפותח משתמש בשתי מילים שצלילן כמעט זהה – המילים 'הכרע הכרעתני' משחכות עם המילה 'יעוכררי'; באמצעות משחק המילים כאילו אומר יפותח לבתו: 'מה שלא הצלחו העמוניים לעשות במלחמה, הצלחת את, להכרע, הכרעת אotti, ואת גורמת לי להיות יעוכר'. מצאנו במקרא פעמים בהם האב יעוכר את בניו ובנותיו (למשל עכן, ביהושע ז, כה), ופעמים בהם הבנים יעוכרים את חייהם (למשל שמעון ולוי, בבראשית לד, ל). אבל דומה שזאת הפעם היחידה שהאב מאישים את בתו ביערכיה בו בשעה שהוא עצמו אחראי לאותו מצב עכור.

איך מגיבה בת יפתח לאותה האשמה מוזרה?

"וַיֹּאמֶר אֶלְي אֲבִי פְּצִיטָה אֶת פִּיךְ אֶל הַי עָשָׂה לִי פְּאַשְׁר יֵצֵא מִפְּיךְ אֲמָרִי
אשר עָשָׂה לְךָ הַי נְקֻמָּת מִאֲבִיךָ מִבְּנֵי עַמּוֹן".
(שופטים יא, לו)

כפי שהאב פנה אל בתו במילה 'בתִּי', כך פונה הבת אל אביה במילה 'אבִי', וכךמו שהוא היה פציתוי פי אל ה'י' כך היה מאשרת פציתה פיך אל ה'י. אך, שלא כמו האב, המאשים את בתו במצוותו העוגום, אין הבת מאשימה את אביה בפשע כלשהו. למרות שיפתח אחראי למה שקרה, הבת מנוחת אותו ומחזקת את רוחו: 'יצית לניצחון אדריך על עמו בזכות התרבות של הקב"ה', וכן אין לך מנוס משלם את המחר הנדרש. בשימוש שעשה מטעינה בת יפתח שאביה חייב לקיים את הנדר: היא מעודדת אותה לעשות לה את נדרו ממש שחי' עשה לו נקומות באובייבו. גם החזרה על השורש 'יצאת' מזכירה את שימושה הקודם: 'אני יצאת ממדת הבית', וכן עליך לקיים את מה שיצא מפייך'.

כנראה שיפתח ההמנים אינם מסוגל להגביב, ولكن חזרה המקרה על המילה 'וַיֹּאמֶר'
מרות שאין חילופי דברים:

גבר רשות היה יפתח שהיה רשות בתורה, גוזפות של שקמה היה, עסק זלים שהיה עשך את הדים, בשעה שהיו אומרים אמר שboldת ויאמר סboldת (שופטים יב, ז), והיה שוחטו, לפיכך מטר סוחף ואין לחם, שהיה לו מי שיתיר את נדרו, אלא ואין לחם, שהעלים הקביה מהן את ההלכה שלא ימצעו [פתחה] להתריר את נדרו, כיון שלא ימצעו [פתחה] להתריר את נדרו, עליה ושהטה לפני הקביה, ורות הקודש צוותת נשות התייטי מבקש שתקריב לפני, אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי (ירמיה יט, ח)...".
(תנומה נובע בחוקות)

בדיוון בין הבת לאב, הבת מביאה הוכחות מן המקרא, הן ראיות הלכתיות והן ראיות ממנהגים של גודלי האומה, שאין הקביה רוצה קורבן אדם. אך יפתח בשלו: אין הוא מכיר אפשרויות של התרת הנדר. הבת פונה לסמכות גבואה יותר, אך לא הועליל; גם חברי הסנהדרין אינם מצליחים להתריר את הנדר. המזרש מציג את בת יפתח כאישה מלומדת ונבונה, לעומת מנהגי הדור, יפתח והסנהדרין, הבורים והאוטומים.⁶ הוא אף מקשר בין התיחסותו של יפתח לבתו לבין סיפור מלחמת האחים שמנתת יפתח בהמשך, נגד שבט אפרים, כאשר אומר: 'מי שמקיר את דמי בתו סופו שמקיר גם את דמי אחיו ובני עמו'.

הדרשן מציר תמונה שונה מן המקרא ביחס לבת יפתח: אין היא מעודדת את אביה לקיים את הנדר, אלא, טעונה שקיים הנדר נוגד את המסורת ההלכתית וההיסטוריה של עם ישראל. החלילה אל ההרים אינה פועלה פסיבית של השלהמה עם קיצה המתקרב, אלא נסיון אקטיבי לעורר את השליטה נזקוט לעומת ביחס לגורלה ולהצילה. אולם, אוイ לדור שאלת מנהגינו, אשר אין לאל ידם להציג את החפים מפשע; אדרבה, מטעים המזרש, המנהיגים עצם אחראים למותם של אנשים תמים.

ה. סיפור בת יפתח לעומת סיפור העקדת

ניתן לבחון את אישיותה של בת יפתח מזוינה נוספת: בהשוואה להתנהגותם של אברהם ויצחק בסיפור העקדת.

סיפורנו נחשב ליבואיה למספר העקדת, מעין השתקפות הפוכה לסיפור שבספר בראשית.⁷ בשני הסיפורים מתנהל דרישיה בין האב לבנו/בתו, כאשר כל צד פונה לשני

6. במדרש המוכר בהערה הקודמת מואשים גם פנחס הכרה באטיות מוסרית התורמת לסתופה הנוראה של בת יפתח.

7. י. זקוביץ, *מקראות בארץ המראות*, תל אביב 1995, עמ' 72.

כאישה: יואכבה על בתולי... ותבק על בתוליה... והיא לא ידעה איש. נדמה לי שזו הפעם האחת במקרא בה אישת מופיעה בהקשר של ידעתה איש'. בדרך כלל היה איש ידעת או איינו ידעת את האישה. היא תשאיר לעולם בת יפתח, ולא תהיה אריפעם אשת פלאן. לא יהיה לה ילדים שנינחו את שמה, ורק הנוגג העצוב של בנות ישראל עלה את זכרה מדי שנה. הספרור מותיר בנו רושם חזק של בת נאמנה, אהובה, ובעלת מסירות נפש. אזכור רעותיה ונוחג הבנות לאחר מותה רמזים לכך שבת יפתח הייתה גם חברה טובה שידעה לחבר קשרים עם בנות גילה ולעורר אצלן אהודה ואמנות (פניהם אנטימית של נערה אל רעותיה עולה גם בשיר השירים, אך אבוי מה גדול ההבדל!). לעומת זאת רעותה מותה רומזת לאות רומזת לסתופה אצל הנוראה. גם בכך היא מעוררת את הזדהות הקורא עם מצבה האומלל.

ד. תפיסת המזרש את בת יפתח

לעומת הגישה שהבאנו עד כה, המציגת את הבת כמשלימה עם הנדר, הציעו חכמים תפיסה אחרת:

"...אמורה לו בנתן אבוי שמא כתיב בתורה שקריבו נשות בנייהם על גבי המזבח, והלא כתיב *אדם כי יקריב מכל קרבן להן* מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן וווי *ויעקرا אם*, מן הבהמה ולא מן בני אדם, אמר לה *יבתני נדotti והיה היוציא וווי* (שופטים יא, לא), אמרה לו *יעקב אבינו שנדר וכל אשר תתן לי عشر עשרן לך* (בראשית כח כב), ונתן לו הקביה שנים עשר שבטים, שמא הקריב אחד מהם, עללא עוד הלא חנה שהיא נדורות ואומרת להי כל ימי חייו (ש"א א יא), שמא הקריבה את בנה להקביה, כל הדברים האלה אמרה לו, ולא שמע אליה, אמרה לו הניתן ואלק אצל בית דין, שמא אחד מהם ימצא פהם לדבריך, שנאמר הרפה ממוני שנים חדשים *זואלכה וירדתי על החרים* (שופטים יא לו), אמר ד' לוי בן בריה וכי יש אדם יורד על החרים, והרי עלים על החרים, אלא מהו וירדתי על החרים, אלו סנהדרין, שנאמר שמעו הרים את ריב ה' (מיכח ז, ב), *חלהכה עצם ולא מעאו פתח להתריר את נדרו*, ועלי אמר הכתוב גבר רשות וועשך זלים מטר סוחף ואין לחם (משל כי ג'), וועלוי אמר הכתוב גבר רשות וועשך זלים מטר סוחף ואין לחם (משל כי ג').

5. המזרש אף משאשימו שישיר לבלת לפונס הכרה כדי להשיג את התרת הנדר. ראה: בראשית רביה ס. ג.

במילה אבי, בניבתי. הפניה האישית מבטאת רגש עמוק וקשר בין שני הצדדים. במקורה של יצחק, אברהם אינו משתף אותו במה שעומד על הפרק, ודוקא יצחק יוזם את השאלה: "חִנֵּה הָאָשׁ וְהַעֲצִים וְאֵיהֶ חֲשָׁה לְעַלְהָ" (בראשית כב, ז). דומה שאברהם אינו מוכן לחלוק עם בניו את הארץ, ומידף לשומר לעצמו את הסוד הנורא עד לרוגע האחורי. גם תשובה ליצחק חמקמה ומעורפלת: "אֱלֹהִים יַרְאֶה לוֹ הַשְׁלֹחָה בְּנֵי" (שם, ח). ואילו יפתח מגיב מיד להופעת בתו במעשים – קרייעת הבגדים – ובמילים המשגירות את העתיד לקורות, והיא זאת שמחזקת את רוחו ומקבלת את הדין. דומה שיש פה החלפת תפקידים בין הורה לבתו: האב המתוייסר זוקק לתמיכת בתו הצעירה, והוא מצדה מושיטה לו עזרה. אברהם המוכן להקריב את בניו נטפס כבעל מסירות נשע עצומה, ומובטח לו שכר של זרע על נכונות זו. לעומתו, אין יפתח מצטייר כאדם נעלם המוכן למסור נשע עברור מטריה נשגבה, אלא דוקא הבת מתעלת מעל לטרגדייה הנוראה ומגלמת את הערך של הקרבה עצמית לטובת האחר. כוכר, אין היא זוכה לזרע, אלא מותה בבטוליה, עובדה המעצימה את גודל האסון. התקבלה ההפוכה בין שני הטיפורים מדגישה, אם כן, את ייחודה של בת יפתח, אשר נשאת בעול נדר אביה לא מתוך פסיביות אלא דוקא מתוך כוח ועצמאות. המחויר שהיא משלהמת על לא עול בכפה מעטים את אצילות נפשה.

1. סיכום

ההקרבה העצמית של בת יפתח מתרכשת על רקע תקופה מובלבלת של חוסר מנהיגות בדורות, מחד גיסא, וקיים ערכים סותרים, מאידך. הנכונות להקרבה עצמית במובן המילולי הינה כМОבן בעייתי, אך, הדחף שעומד מהורי נכונות זו יכול להיות טהור. סיפור זה מציג בת צעירה, נערה שעוד לא נשאה לאיש וגם לא תינsha לעולם, כאישיות מיוחדת במינה, שעולה על אביה בתום לבה בפיקוחה וברגיזותה. למרות שלא העמידה צאצאים, גילמה בחיה הצעירה ערכים של נאמנות, נחישות, ואהבה, ערכים אשר הורישה לדורות עולם.